

STUDIE

Revoluce národní a sociální 1848/1849 Uhry v Rakousku, Slovensko v Uhrách: revoluce v revoluci

JAN RYCHLÍK

The national and social revolutions of 1848/1849. Hungary in Austria, Slovakia in Hungary: Revolutions within the revolution

In 1848–49 most of continental Europe was affected by revolution, which in Central and Eastern Europe was connected with national movements of particular nations. While the Germans, Italians and Romanians demanded national unification in one nation-state, in Austrian Empire the situation was opposite: particular nations demanded collective national rights, territorial home-rule and far reaching political autonomy. Hungarians on one hand fought for their independence and full national self-determination against Vienna and wanted to separate from Austrian Empire, but simultaneously refused to grant collective national rights to particular nations living in Hungary. This brought the non-Magyars, e. g: the Serbs of Vojvodina, the Croats, the Romanians in Transylvania and also the Slovaks to opposition and finally to revolt against the Hungarian revolution on the side of Vienna Court. The essay describes the split among Slovaks vis-à-vis the Hungarian revolution. Many Slovaks joined the Hungarian National Guards and fought against the Imperial Austrian Army, while others joined the Slovak legions fighting against these National Guards alongside Imperial Army.

Keywords: The 1848 Revolution, the 1848–1849 Hungarian Revolution and Slovak Uprising

Revoluce 1848–1849 se stala jedním ze základních kamenů národních příběhů mnoha evropských národů. Prohnala se jako smršť celou Evropou a zanechala

v kolektivním vědomí národů, jichž se dotkla, nesmazatelnou stopu. Literatura o revoluci 1848 je nepřehledná: zadáme-li do systematického katalogu České republiky jako předmět heslo „revoluce 1848“, objeví se nám na obrazovce celkem 1084 položek.¹ Pochopitelně, historici jednotlivých národností se zabývají především „vlastní“ revolucí;² ale nechybějí ani pokusy pojednat o evropské revoluci 1848 jako o celku a zařadit ji mezi další velké revoluce konce 18. a první poloviny 19. století.³ Britský historik Eric Hobsbawm přímo považoval revoluci 1848 za vyústění „věku revoluce“, který byl zahájen už v osmdesátých letech 18. století.⁴

Národnostní problematika samozřejmě od počátku tvořila podstatnou náplň prací o revoluci 1848–1849 v jednotlivých zemích. Téma sice jistě není nové, ale neustále přitahuje pozornost badatelů. I následující text chce přispět alespoň malým dílem k poznání národnostní problematiky revoluce 1848. Cílem bude poukázat na protikladnost cílu revoluce jednotlivých národů Rakouska a především pak cílů uherské revoluce a dílčích revolucí nemaďarských národů v Uhrách.⁵

-
- 1 Viz <https://www.nkp.cz/katalogy-a-db/souborny-katalog-cr> (cit. 5. 9. 2023).
  - 2 Z novější literatury viz např.: GIRARD, Luis: *Le 2e république (1848–1851)*. Paris 1968; BRÜCKMÜLLER, Ernst – HÄUSLER, Wolfgang (Hrsg.): *1848 – Revolution in Österreich*. Wien 1999; BERINDEI, Dan: *L'an 1848 dans le pays Roumains*. Bucarest 1984; SIEMANN, Wolfram: *Die deutsche Revolution von 1848–1849*. Frankfurt am Main 1996; STANČIĆ, Nikša: *Godina 1848 u Hrvatskoj*. Zagreb 2010; DEÁK, István: *The Lawfull Revolution. Luis Kossuth and the Hungarians 1848–1849*. 2nd ed. London 2001; HAYAT, Samuel: *Quand la République était révolutionnaire. Citoyenneté et représentation en 1848*. Paris 2014; KLÍMA, Arnošt: *Revoluce 1848 v českých zemích*. Praha 1974; ŠTAIF, Jiří: *Revoluční léta 1848–1849 a české země*. Praha 1990; SEDLÁK, Imrich (ed.): *Slováci v revolúcii 1848–1849*. Martin 2000; KRESTIĆ, Vasilije (ured.): *Srbi i Mađari u revoluciji 1848–1849*. Beograd 1983.
  - 3 Viz např. SPERBER, Jonathan: *The European Revolutions, 1848–1851*. Cambridge, Mass. 1994; MOMMSEN, Wolfgang: *Die ungevollte revolution: die revolutionären Bewegungen in Europa 1830–1849*. 2. Aufl. Bonn 1998; LANGEWIESCHE, Dieter (Hrsg.): *Revolutionen von 1848 in der europäische Geschichte*. München 2000; TIMMERMANN, Heiner (Hrsg.): *1848 – Revolution in Europa: Verlauf, politische Programme, Folgen und Wirkungen*. Berlin 1999; FRÖHLICH, Helgard (hrsg): *1848 in europäischen Kontext*. Wien 1999; KÖRNER, Axel (ed.): *1848 – An European revolution? International ideas and national memories of 1848*. Basingstoke 2000; LAMBRECHT, Lars: *Osteuropa in der Revolutionen von 1848*. Frankfurt am Main 2006; RAPORT, Michael: *1848 – Year of Revolution*. London 2009; KOSTANTARAS, Dean: *Nationalism and Revolution in Europe, 1763–1848*. Amsterdam 2020; BLEYER, Alexandra: *Erfolgsgeschichte einer gescheiterten Revolution*. Ditzingen, 2022; EVANS, Robert J. W. (ed.): *The Revolutions in Europe 1848–1849. From Reform to Reaction*. Oxford 2000.
  - 4 HOBBSAWM, Eric J.: *The Age of Revolution 1789–1848*. 2nd ed. New York 1964, s. 349–362.
  - 5 Z dosavadní literatury viz např. POLIŠENSKÝ, Josef: *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848–1849*. Praha 1975; KLÍMA, Arnošt: *Češi a Němci v revoluci 1848–1849*. Praha 1988; KOLEJKA, Josef: *Národy habsburské monarchie v revoluci 1848–1849*. Praha 1989; SCHEL-

Jakousi předehtrou evropské revoluce byla občanská válka ve Švýcarsku v listopadu 1847 mezi sedmi konzervativními katolickými kantony (Luzern, Uri, Schwyz, Obwalden, Nidwalden, Zug, Freiburg, Wallis), které utvořily zvláštní spolek (*Sonderbund*), a liberálním zbytkem Švýcarska. Válka (*Sonderbundskrieg*) skončila 29. listopadu 1847 porážkou *Sonderbundu* a přetvořením Švýcarské konfederace ve federaci (spolkový stát) s moderní liberální ústavou přijatou 12. září následujícího roku.⁶ 12. ledna 1848 vypuklo povstání v Palermu na Sicílii, kde byla obnovena ústava z roku 1812. V Neapoli, sídle Království obojí Sicílie, přinutila revoluce krále Ferdinanda II. vydat ústavu. Postupně revoluce zachvátila další italské státy a především Lombardii patřící rakouským Habsburkům.⁷ Největší ohlas v Evropě měla revoluce ve Francii, která vypukla 22. února v Paříži: 24. února donutila k abdikaci krále Ludvíka Filipa, přivedila pád monarchie a o den později vedla k vyhlášení II. republiky.⁸ Z Francie přeskočila revoluce v březnu do zemí Německého spolku, kde se prohnala členskými státy od Bádenska a Porýní na Západě až po Prusko na východě.⁹ Samozřejmě ani Rakouské císařství nemohlo zůstat stranou. Revoluční hnutí se ale projevilo např. i v Dánsku, kde liberálové prosadili pokojným způsobem na novém králi Frederikovi VII. vydání ústavy,¹⁰ nebo daleko na Balkáně – v Moldavsku a Valašsku, knížectvích pod společným protektorátem Ruska a Vysoké porty.¹¹

Revoluce měly společné rysy: zavedení ústavy a občanských práv, resp. jejich prohloubení, zrušení zbytku feudálních poměrů na venkově tam, kde ještě existovaly. Avšak s výjimkou Francie se do popředí vedle sociálních a politických požadavků velmi rychle dostal nacionální aspekt: sjednocení příslušníků téhož národa žijících v různých státních útvarech do jednoho státního celku při současném ignorování zájmu těch národnostních skupin, které do takového sjednoceného celku patřit nechtěly. To velmi často vedlo k ozbrojeným střetům a nakonec k válkám.

Zatímco v Německu, Itálii a podunajských knížectvích šlo o národní sjednocení Němců, Italů či Rumunů, v mnohonárodnostním Rakousku se do popředí naopak dostával požadavek rozčlenění říše na historické nebo národnostní autonomní celky. Z tohoto hlediska se tak revoluce v Rakousku rozpadá na celou řadu dílčích revolucí jednotlivých národů. Není důležité, že v této fázi se

---

LE, Karel: *Státoprávní aspekty revoluce 1848–1849 v rakouských, českých a uherských zemích*. Ostrava 2019; MACHO, Peter a kol.: *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*. Bratislava 2012.

6 MEYER, Werner – KREIS, Georg: *Dějiny Švýcarska*. Praha 2019, s. 147–150.

7 PROCACCI, Giuliano: *Dějiny Itálie*. Praha 1997, s. 245–247.

8 FERRO, Marc: *Dějiny Francie*. Praha 2006, s. 216.

9 MÜLLER, Helmut – KRIEGER, Karl Friedrich: *Dějiny Německa*. Praha 1995, s. 156.

10 BUSCK, Steen – POULSEN, Henning (eds): *Dějiny Dánska*. Praha 2007, s. 168–169.

11 TREPTOW, Kurt W. a kol.: *Dějiny Rumunska*. Praha 2000, s. 176–180.

zatím neozývá volání po úplné národní samostatnosti, čímž zpětně vzniká dojem, jako kdyby cílem jednotlivých národů byla jen národnostní autonomie. Dnes, kdy jsme bohatší o zkušenosti s rozpadem mnohonárodních států na konci první světové války a potom v devadesátých letech 20. století, totiž víme, že autonomisté a federalisté dneška připravují cestu separatistům zítřka – často aniž si to sami uvědomují.

Federalizace ostatně problémy Rakouska vyřešit stejně nemohla. Přestavba říše totiž od počátku narážela na zásadní otázku, jaké celky mají být stavebními kameny eventuálního spolkového státu: mají to být historicky vzniklé útvary, existující v minulosti jako samostatné státy, jako to žádali Maďaři, Češi či Chorvati, anebo národnostní celky, které naopak rozbíjely stávající vnitřní hranice, jako to chtěli Slováci, Rumuni či Slovinci? Na tento problém narazili na počátku roku 1849 i poslanci ústavodárného sněmu v Kroměříži.¹² Představitelé různých národů Rakouska sice dokázali občas (např. právě v Kroměříži) spolupracovat, jak ukázal český historik Josef Kolečka, ale to nic neměnilo na skutečnosti, že jako celek byly národnostní programy neslučitelné, a tudíž neřešitelné.¹³ Program jednoho každého národa byl realizovatelný zpravidla jen na účet národa jiného, což nakonec vedlo k tomu, že se jednotlivá národní hnutí postavila proti sobě. Mladý císař František Josef I. a jeho ministerský předseda Felix Schwarzenberg dokázali pak v roce 1849 již poměrně snadno revoluci jako celek potlačit, a nakonec silvestrovskými patenty z 31. prosince 1851 obnovit absolutismus. Je svým způsobem paradoxem, že tento neobolutismus je spojen osobou Alexandra Bacha, někdejšího účastníka březnového povstání ve Vídni 1848 a spoluautora liberální vídeňské petice, která vlastně celou revoluci odstartovala.¹⁴

Revoluce v Uhrách a v západní části monarchie probíhaly paralelně. V rámci Uher, které se maďarští liberálové pokoušeli přeměnit v moderní maďarský stát, ale současně probíhaly i národní revoluce Chorvatů, Srbů, Rumunů a v neposlední řadě Slováků. Maďarští liberálové uznávali rovnoprávnost občanů bez ohledu na jejich národnost, nikoliv ale rovnoprávnost národů jako kolektivních osob. Kurt Treptow ve svých „Dějínách Rumunska“ napsal o rumunské revoluci v Sedmihradsku, že rumunští politici byli připraveni s Maďary spolu-

12 Řešení se – aslepoň dočasně – našlo v kombinaci zemského a krajského zřízení. Stát, resp. jeho západní polovina, o které byl sněm kompetentní jednat, měl být rozdělen na země podle historického principu, avšak velké národnostně smíšené země měly být rozděleny na kraje podle národnostního (etnického) principu. Čechy měly být rozděleny na devět krajů a Morava na čtyři. Je ovšem otázka, jak by takovýto komplikovaný systém fungoval v praxi. K tomu viz URBAN, Otto: *Kroměřížský sněm 1848–1849*. Praha 1998, s. 76–77.

13 KOLEJKA, Josef: *Národy habsburské monarchie v revoluci 1848–1849*, s. 419.

14 VEBER, Václav a kol.: *Dějiny Rakouska*. 3. vyd. Praha 2009, s. 403.

pracovat na rozvoji Sedmihradského knížectví, ale nechtěli to udělat za cenu zřeknutí se vlastní identity. K tomu dodává, že „kdyby to vůdci maďarské revoluce pochopili, vše se mohlo odehrát jinak“.¹⁵ To jistě platí i pro ostatní nemaďarské národy v Uhrách. Problém ale nebyl v tom, že by vůdci maďarské revoluce nechápali postoj sedmihradských Rumunů či Slováků nebo vojvodinských Srbů: problém byl v tom, že tyto postoje byly neslučitelné s maďarským národním programem.

Počátek uherské revoluce

V listopadu 1847 se sešel v Bratislavě uherský stavovský sněm. Poslancem v něm byl i radikální novinář Lajos Kossuth, zvolený v Peštské župě, a také Ludovít Štúr, kterého do sněmu vyslalo svobodné královské město Zvolen. První dny jednání měly spíše tradiční charakter. Protože v lednu 1847 zemřel po padesáti letech ve funkci palatín (královský náměstek) arcivévoda Josef Habsburský, zvolil nejprve sněm nového palatína, kterým se stal jeho syn, arcivévoda Štěpán.¹⁶ Šlo o více méně formální záležitost. Po Novém roce 1848 ale nabraly události rychlý spád, protože přes přísnou cenzuru začaly docházet zprávy o lednové revoluci v Neapolsku, o nepokojích Italů v Rakušany ovládané Lombardii a Benátsku a především o revoluci ve Francii.

Za první revoluční akt je možné považovat vystoupení Kossutha 3. března 1848. Kossuth přečetl adresu císařovi požadující zrušení poddanství, zavedení rovnosti všech občanů před zákonem, vytvoření samostatné uherské vlády a adekvátní podíl Uher na správě celého Rakouska. O deset dní později, 13. března, vypukla revoluce ve Vídni. Po krátkých bojích na barikádách císař ustoupil, propustil nenáviděného Metternicha a přislíbil zavedení občanských práv a vydání ústavy. Do Vídně právě v té době dorazila delegace uherských poslanců vedená Kossuthem. Vídeňští revolucionáři ji nadšeně přivítali. Delegace pak předložila v císařském paláci v Hofburgu jasné požadavky ve smyslu Kossutova vystoupení z 3. března. Zatím v Pešti novinář a překladatel József Irinyi sepsal dvanáct požadavků, v některých oblastech ještě radikálnějších, neboť požadovaly na prvním místě svobodu tisku a úplnou rovnost před zákonem (tj. zrušení všech šlechtických výsad). Text byl přijat radikální skupinou intelektuálů, jako byli básníci Sándor Petőfi a János Vajda či spisovatel Mór Jókai, scházející se v kavárně Pilvax. Ti původně plánovali lidové shromáždění na

15 TREPTOW, Kurt W. a kol.: *Dějiny Rumunska*, s. 185.

16 Arcivévoda Štěpán vykonával funkci palatína až do roku 1867, kdy v důsledku rakousko-uherského vyrovnání zanikla.

19. března, avšak po zprávách o revoluci ve Vídni se rozhodli vystoupit ihned. Následujícího dne – 15. března 1848 – vyvolali demonstraci studentů, k níž se připojila řada občanů. Demonstranti si v tiskárně vynutili vytištění dvanácti bodů a Petőfiho básně Národní píseň (*Nemzeti dal*), kterou právě složil. Demonstranti pak táhli na radnici v Pešti a Budíně, kde shromáždění občané všude vyjadřovali souhlas s dvanácti body.¹⁷ V následujících dnech se demonstrace rozšířily do dalších měst, kde všude byl dvanáctibodový program s nadšením přijímán, a rovněž na venkov, kde rolníci požadovali na prvním místě především zrušení poddanských povinností.

Pod tlakem revolučních událostí se císař rozhodl uherským požadavkům vyhovět; udělil palatinovi Štěpánovi plné moci a ten 17. března jmenoval první uherskou vládu v čele s ministerským předsedou Lajosem Batthyányem. Batthyányho vláda měla jako celek umírněný charakter. Většinu tvořili liberálové, z nichž zřejmě nejznámějšími byli ministr spravedlnosti Ferenc Deák a ministr školství baron József Eötvös. Z radikálních politiků do vlády vstoupil Lajos Kossuth jako ministr financí, konzervativní směr naopak reprezentovali ministr dopravy a veřejných prací István Szécheny a ministr bez resortu Pál Esterházy, který měl jako zkušený diplomat na starosti vztah k vídeňskému dvoru a nové rakouské vládě. S ohledem na nepokoje na venkově bylo už 23. března oznámeno zrušení poddanství.¹⁸ Vláda ve Vídni, která musela čelit povstání Italů v Miláně a vyhlášení války ze strany Sardinského království, to vzala mlčky na vědomí.

Březnové (dubnové) zákony

Od 18. března 1848 do konce měsíce přijal uherský sněm celkem jednatřicet zákonů, které tvořily základ nového ústavního pořádku. Možno proto o nich hovořit jako o uherské ústavě. Císař jako uherský král všechny zákony formálně potvrdil 11. dubna 1848 v přítomnosti palatina v primaciálním paláci v Bratislavě.¹⁹ Protože byly schváleny v březnu, ale panovníkem potvrzeny až v dub-

---

17 15. březen se postupně stal maďarským národním svátkem. K tomu viz HALÁSZ, Ivan: *Revolúcia 1848/49 a jej vplyv na vznik tradícií moderného maďarského politického národa*. In: MACHO, Peter a kol.: *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*, s. 62–65.

18 KÓNYA, Peter a kol.: *Dejiny Uhorska*. Prešov 2013, s. 544–547.

19 Pro zjednodušení používáme název Bratislava, byť jde ve skutečnosti o anachronismus, protože byl zaveden až v roce 1919. Dobový slovenský název byl Prešporok, německý Preßburg a maďarský Pozsony.

nu, bývají označovány jednou jako „březnové zákony“, jindy jako „dubnové zákony“.

Základem byl zákonný článek č. III/1848 o zřízení uherské vlády, označované dobovým jazykem jako „nezávislé uherské zodpovědné ministerstvo“. Skládala se z předsedy a osmi ministrů. Císař jako uherský král jmenoval vládu, avšak mohl vykonávat výkonnou moc jen prostřednictvím ministrů a v rámci platných zákonů schválených zemským sněmem. Královské nařízení vstupovalo v platnost až po podpisu příslušného rezortního ministra a vláda byla zodpovědná zemskému sněmu. Ten byl modifikací někdejšího stavovského uherského sněmu, ztratil ale svůj stavovský charakter, protože dolní komora (poslanecká sněmovna) měla být nyní volena i „neprivilegovanými“ občany. Dolní komora sněmu (poslanecká sněmovna) se přeměnila ve skutečný volený parlament. Horní komora (tabule mandátů) zůstala zachována v dosavadním složení.

Podle zákonného článku IV/1848 svolával zemský sněm každoročně panovník a poslanci byli voleni na dobu tří let. Aktivní volební právo měli muži starší dvaceti let, pokud: 1) vlastnili půdu o rozloze alespoň čtvrt usedlosti nebo byli majiteli domu či pozemku v hodnotě alespoň 300 zlatých, 2) byli vlastníky továrny, obchodního podniku nebo řemeslnické dílny či zaměstnávali alespoň jednoho tovaryše, 3) pobírali roční příjem z nemovitosti nebo rentu z uloženého kapitálu ve výši alespoň 100 zlatých, 4) měli vysokoškolský diplom, anebo 5) byli před rokem 1848 měšťany svobodného královského města nebo měli jako šlechtici právo zúčastňovat se stoličních shromáždění (kongregací). V tom případě měli volební právo, i když nesplňovali majetkové požadavky uvedené v bodě 1 až 3. To znamenalo, že volební právo si udrželi i nemajetní zemané, kteří byli z národnostního hlediska – podobně jako inteligence – zpravidla nositeli maďarizace. Pasivní volební právo měli muži s aktivním volebním právem, pokud ovládali zemský jazyk, tj. maďarštinu. Počet osob, který získal volební právo, je odhadován na maximálně 8–10 % dospělého obyvatelstva Uher. V dobových poměrech šlo i tak o velký pokrok v porovnání se stavem před rokem 1848; majetkové omezení volebního práva bylo ostatně v tehdejší Evropě běžné.

Zákonný článek č. VIII/1848 rušil nezdánitelnost šlechty a zaváděl všeobecnou daňovou povinnost podle výše majetku. Zákonný článek XV/1848 rušil šlechtickou avicitu (vázanost a nezcizitelnost šlechtických statků a způsob jejich dědění) a zákonné články č. IX/1848 a č. XI/1848 rušily poddanství; vyhlašovaly právní rovnost všech občanů před zákonem, rušily panskou jurisdikci nad poddanými a urbáriální povinnosti váznoucí na půdě obdělávané poddanými, tj. robotu, naturální povinnosti a peněžní dávky. Půda, pokud byla

zapsána v urbářích, přecházela do výlučného vlastnictví poddaných. Za půdu ale museli poddaní zaplatit někdejší feudální vrchnosti náhradu ve výši dvacetinásobku hodnoty ročních poddanských povinností. Tuto náhradu vyplácel stát, a to zpravidla formou dluhopisů, načež ji od někdejších poddaných vybíral přírážkou k dani.²⁰ Zákony měly jen rámcový charakter: neřešily otázku různých menších feudálních práv, jako bylo např. právo vrchnosti vybírat poplatky z vinic (tzv. viničná dežma), právo svobodného čepování vína a lihovin apod. Menší práva měla být řešena teprve dodatečně. Zákonný článek č. XIII/1848 pouze výslovně rušil církevní dežmu čili poplatky církvi.²¹ Zajímavé přitom je, že bez ohledu na tento zákon se u řeckokatolických far udržela povinnost věřících platit církevní poplatek faráři a obhospodařovat farní pozemky, tzv. koblina a rokovina. Tyto feudální povinnosti byly zrušeny až po vzniku Československé republiky. Převod pozemků se netýkal neurbářské půdy (půdy nezapsané v urbářích), která nadále zůstávala v plném vlastnictví dosavadních feudálních vlastníků. Taková půda se na Slovensku nacházela především v podobě tzv. kopanic v kopcovitých a hornatých částech, mimo jiné také v severní části moravsko-slovenské hranice. Neurbářští rolníci (*želiari*, či správně tzv. kontraktualisté) byli sice rovněž po právní stránce zbaveni poddanských povinností a panské jurisdikce, byli ale považováni za pouhé nájemce půdy a záleželo jen na jejich dohodě s vlastníkem, za jakých podmínek jim přenechá půdu k obdělávání, případně zda jim ji za dohodnutou cenu odprodá.²²

Zákonný článek č. XVIII/1848 rušil cenzuru a zaváděl svobodu slova a svobodu tisku, která však byla v praxi omezena tím, že povolení vydávat noviny bylo vázáno na složení poměrně vysoké peněžité kauce určené k hrazení pokut za tiskové přestupky. Zákonný článek č. XVI/1848 se týkal župní samosprávy. Rušil monopolní postavení šlechty při správě žup a zřizoval župní výbory volené podle obdobného systému, jako se volili poslanci sněmu. Zároveň zákon zaváděl jako výhradní jednacím jazyk všech župních výborů maďarštinu. Pouze

---

20 Tzv. vyvázání půdy si vyžádalo delší čas. Původní projekt předpokládal zřízení zvláštního úvěrního finančního ústavu, který by pak od rolníků vybíral příslušný obnos na splátky; porážka uherské revoluce a nastolení tzv. Bachova absolutismu nakonec způsobily, že vyvázání někdejší poddanské půdy probíhalo až od roku 1853, a to podle obdobných předpisů jako v Rakousku.

21 Slovenské texty zákonů viz *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I* (dále jen *DSNIŠ I*). Bratislava 1998, dokument č. 103, s. 305.

22 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–1849. Slovenská jar 1848*. Diel I, časť 1 (dále I/1). Turčianský Sv. Martin 1937, s. 186–187. Kopaničářské osídlení a pachtování kopaničářské půdy kopaničáři existovalo i na moravské straně hranic; vykupování kopanic se protáhlo až do konce 19. století. RYCHLÍK, Jan: Memorandum moravských kopaničářů k císaři z roku 1897. In: *Vědecké práce Zemědělského muzea*, 1985, roč. 25, s. 257–262.

v Chorvatsku a v přístavu Rijeka bylo povoleno používat místní jazyk, tj. chorvatštinu, resp. itaštinu. Zřízena byla Národní garda mající sloužit vedle policie k udržování veřejného pořádku. Zákonný článek č. XX/1848 vyhlášoval náboženskou svobodu a zrovnoprávňoval všechny křesťanské církve v Uhrách. Úplné zrovnoprávnění židů a uznání mojžíšského náboženství (judaismu) jako další uherské plnoprávné církve bylo nakonec zamítnuto, nicméně v praxi bylo se židy před úřady a soudy nakládáno stejně jako s jinými občany.

Břežnové (dubnové) zákony měly nepochybně přes svou omezenost progresivní charakter, a proto měly podporu naprosté většiny obyvatel Uher bez ohledu na jejich národnost. Ludovít Štúr, který byl poslancem posledního stavovského sněmu za město Zvolen, v úvodníku *Nový vek* v Slovenských národných novinách z 31. března 1848 změny přivítal, byť zároveň napsal, že Slováci na ně nejsou ještě v mnoha ohledech připraveni.²³ Na brežnových zákonech ale zároveň možnost spolupráce elit jednotlivých národů skončila. Cíle jednotlivých uherských národností se totiž rozcházel. Maďarská liberální elita viděla svůj cíl v přeměně Uher v maďarský národní stát, což bylo v rozporu s národně-emanipačními hnutími nemaďarských národností. Bylo jen otázkou krátkého času, kdy se tento rozpor jasně projeví i navenek.

„Břežnová ústavní revoluce“ měla i svůj sociální dopad. Jak se dalo očekávat, málo vzdělané a většinou negramotné vesnické obyvatelstvo si pojem „svoboda“ vysvětlilo po svém. „Svobodní rolníci“ např. začali svévolně lovit a kácet stromy v panských lesích, lovit ryby v panských rybnících, místy si bohatší sedláci přivlastňovali společné pozemky. Ve městech a na vesnicích docházelo k velkým personálním změnám, když byli odvoláváni dosavadní funkcionáři a dosazováni noví. Obce a města často svévolně vybíraly mýta. Sociální nespokojenost se objevila i ve městech, kde často nabývala podoby otevřeného antisemitismu. O velikonocích 1848 došlo k útoky na židy a rabování židovských (a pak i nežidovských) obchodů v Bratislavě, kde muselo zasahovat vojsko. Při výtržnostech v Novém Městě nad Váhom došlo i ke ztrátám na životech. Palatín Štěpán byl nakonec nucen v několika župách vyhlásit stanné právo.²⁴

Problémem byl především venkov. Rolníci sice samozřejmě uvítali zrušení roboty, nicméně nechápali, proč by za půdu, kterou obdělávali po několik generací a kterou (mylně) považovali za svůj majetek, měli něco někdejší vrchnosti platit. Nespokojenosti rolníků využila na Slovensku řada radikálních veřejných

23 Text viz: ŠTÚR, Ludovít: *Dielo*. Zv. I. Bratislava 1954, s. 358–362. Ke genezi tohoto textu viz SOJKOVÁ, Zdenka: Jaro 1848 v politické publicistice Ludovíta Štúra. In: *Historický časopis*, 1995, roč. 43, č. 3, s. 507–509.

24 JELINEK, Ješajahu Andrej: *Dávidova hviezda pod Tatrami*. Praha 2009, s. 52. Srv. též RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie*, I/1, s. 196–201.

činitelů: básník Janko Král a jeho přítel Ján Rotarides např. vzbouřili rolníky v několika obcích, za což skončili jako buřiči ve vězení. Pořádali veřejná shromáždění, kde požadovali likvidaci poddanství bez jakýchkoliv náhrad vrchnosti, ale např. také zavedení slovenštiny do škol a úřadů.²⁵ V Banské Štiavnici vypukly nepokoje horníků; horníci měli sice především mzdové a pracovní požadavky, na shromáždění se ale ozvaly i požadavky národnostní, především jazykové.

Slovenské jaro 1848²⁶

Za první politické vystoupení Slováků v roce 1848 bývá zpravidla považováno župní lidové shromáždění v Liptovském Sv. Mikuláši 28. března. Shromáždění původně svolali představitelé župy, aby vysvětlili vesničanům význam dubnových zákonů a především správně interpretovali zrušení poddanství. Krátce před tím se na faře evangelického kněze Michala Miloslava Hodži konala porada slovenských veřejných činitelů o dalším postupu v nové situaci. Porady se zúčastnili Štefan Marko Daxner, Samuel Štefanovič, Ján Francisci, Samuel Hroboň, Ľudovít Klein a další. Rozhodli se rovněž zúčastnit liptovského shromáždění a předložit na něm slovenské národní požadavky. Požadavky v podobě petice zahrnovaly zabezpečení větší účasti lidu v župních zastupitelstvech i ve sněmu, zavedení slovenštiny do úřadů a do škol v slovenských župách. Petice, kterou přečetl Ľudovít Klein, byla účastníky přijata, ale žádný konkrétní dopad neměla. Podobný osud mělo velké shromáždění lidu v Brezové pod Bradlom o měsíc později (28. dubna), kde Jozef Miloslav Hurban přednesl petici „Žiadosti slovenského národa stolice Nitrianskej“.²⁷ Po obsahové stránce by-

---

25 Štúrovský básník Janko Král a učitel Ján Rotarides veřejně vyzývali rolníky, aby pálili urbáře a podnítli tak místní vzpouru rolníků v Hontské župě. Byli uvězněni nejprve v Šahách a potom v Pešti. Podrobněji viz SPIRA, György: Stretnutie Jána Rotaridesa s revolúciou a kontra-revolúciou. In: *Historický časopis*, 1988, roč. 36, č. 5, s. 740–750.

26 Historii slovenské revoluce jako první zaznamenal už v roce 1850 Mikuláš Dohnány v práci *Historia povstajša slovenskeho roku 1848*. Dílo bylo znovu vydáno v roce 1988: DOHNÁNY, Mikuláš – ŠTEFANOVIČ, Samuel D.: *Slovenské povstanie 1848–1849*. Bratislava 1988, Dodnes nepřekonanou prací o slovenském povstání 1848–1849 je celoživotní práce slovenského historika Daniela Rapanta *Slovenské povstanie 1848–1849*. Díly I–IV, které vyšly v letech 1937–1961, podávají chronologický výklad o povstání, díl V obsahuje opravy a doplňky. Ke každému dílu vydal Rapant zvláštní svazek dokumentů. V roce 1972 vyšel závěrečný 2. svazek 5. dílu, obsahující další doplňky a opravy. První dva díly vydala v letech 1937 a 1950 Matica slovenská, další nakladatelství SAV.

27 GOLÁŇ, Karol: *Nitrianske žiadosti roku 1848 vyhlásené dňa 28. aúríla 1848 v Brezovej pod Bradlom*. Bratislava 1948.

la celkem shodná s mikulášskou peticí, navíc požadovala propuštění Janka Krále a Jána Rotaridesa z vězení,²⁸ vytvoření slovenské Národní gardy a právo používat slovenské národní barvy jako oficiální zástavu. V Nitranské župě se měla sice na školách vyučovat maďarština, ale zároveň se měli místní Maďaři ve školách učit i slovenštinu. Když dokument o několik dní později odevzdali Daniel Bórik a Ludovít Šulek župním orgánům v Nitře, byli prohlášeni za buřiče a uvězněni.²⁹

Vrcholem slovenského politického pohybu na jaře 1848 se stala porada asi dvaceti národovců v Liptovském Sv. Mikuláši 10. května. Zúčastnil se jí i Ludovít Štúr, který po rozpuštění posledního stavovského sněmu odešel do Prahy, kde vyjednával s českými představiteli o společném postupu. Výsledkem porady bylo sestavení dokumentu nazvaného „Žiadosti slovenského národa“, celkem o čtrnácti bodech. Dokument měl podobu memoranda určeného uherskému sněmu, uherské vládě, palatinovi a císaři jako uherskému králi. Požadoval především rovnoprávnost všech uherských národů jako národních celků (a nikoliv jen rovnoprávnost uherských občanů). Vedle všeobecných demokratických a liberálních požadavků, jako bylo např. zavedení všeobecného volebního práva a převedení poddanské půdy do úplného vlastnictví rolníků bez náhrady, požadoval program federalizaci Uher na národnostním principu, tj. mimo jiné i vytvoření autonomního Slovenska s vlastním sněmem. Společné záležitosti měl řešit celouherský sněm, do kterého by jednotlivé národní autonomní celky vysílaly své zástupce. Dále program požadoval zavedení slovenštiny do škol všech stupňů, zřízení slovenské polytechniky a univerzity. Bod dvánáctý opět žádal propuštění Janka Krále a Jána Rotaridesa z vězení.³⁰

Župan Liptovské župy veřejně shromáždění, kde měly být „Žiadosti“ veřejně přečteny a vyhlášeny, preventivně zakázal, takže dokument byl nakonec přečten 11. května v poměrně úzkém kruhu posluchačů v nedalekých lázních Ondrášová. Jak se dalo očekávat, pro uherskou vládu byly „Žiadosti slovenského národa“ nepřijatelné. Samotné veřejné vyhlášení tohoto slovenského programu

---

28 Z vězení se Janko Král dostal v lednu 1849, když císařská armáda obsadila Pešť. Potom se znovu zapojil do slovenského národního hnutí. Ján Rotarides měl méně štěstí: protože vyzýval k násilí proti úřadům, nebyl ani po příchodu císařské armády propuštěn a jeho případ byl dále přešetřován, až se v březnu 1849 vrátila do Pešti revoluční uherská armáda. Nakonec se dostal na svobodu až v říjnu 1849 ze zdravotních důvodů. Věnoval se potom učitelské práci. Podrobněji viz SPIRA, György: *Stretnutie Jána Rotaridesa*, s. 754–758, srv. též RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–1849*. Diel I, časť II (dokumenty; dále jen I/II), Turč. Sv. Martin 1937, dokument č. 133, s. 376–378.

29 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie*, I/II – přílohy, dokument č. I, s. 383–384, dokument č. 2, s. 384–397, dokument č. 3, s. 397–401.

30 *DSNIŠ I*, dokument č. 104, s. 307–310.

prohlásila vláda za útok na územní celistvost Uher, a tudíž za velezradu. Představitelům slovenského hnutí Jozefovi Miloslavu Hurbanovi, Ľudovítovi Štúrovi a Michalovi Miloslavu Hodžovi hrozilo zatčení. Všichni tři se zachránili útekem do Prahy, kde se pak zúčastnili připravovaného Slovanského sjezdu. Snaha získat podporu z Vídně pro slovenský program byla za dané situace rovněž nereálná, protože 18. května vypukla ve městě nová revoluce, která přinutila císaře a dvůr utéct do Innsbrucku. Kromě toho proti Vídni povstali Italové v Lombardii, kterým přispěchal na pomoc sardinský král Karel Albert.

Přestože mikulášské žádosti neměly (a za dané situace ani nemohly mít) úspěch, jejich význam je nesporný, neboť jimi byl vytvořen první skutečně ucelený slovenský politický a státoprávní program. Jejich vypracování je přitom třeba vnímat v kontextu doby, protože s obdobnými programy v Uhrách na jaře 1848 vystoupili i představitelé Chorvatů, sedmihradských Rumunů a vojvodinských Srbů, kteří jako první sáhli ke zbrani a vzbouřili se. Z pohledu uherské vlády tak musely být slovenské požadavky nutně vnímány jako snaha o rozčlenění uherského území.

Slovanský sjezd a Slováci

Myšlenka sjezdu Slovanů Rakouské říše se objevila ve druhé polovině dubna na schůzce představitelů různých rakouských slovanských národů ve Vídni. Byla reakcí jednak na myšlenku svolání celoněmeckého sněmu a jednak na neochotu uherské vlády zabývat se požadavky nemadarských slovanských národů – Slováků, Chorvatů a Srbů. V Praze byl ustaven přípravný výbor, v jehož čele stál formálně hrabě Josef Matyáš Thun-Hohenstein,³¹ reálně ale přípravy sjezdu řídil člen výboru historik František Palacký. Palacký, který se stal v té době uznávaným vůdcem českých liberálů, hodlal sjezd využít k prosazení své myšlenky austroslavismu, tj. přetvoření Rakouska na federativní stát, kde by logicky měli převahu Slované. Takovéto Rakousko mělo být zárukou existence malých národů, které by chránilo před nebezpečím panslavismu ze strany Ruska a pangermanismu ze strany sjednocujícího se Německa.

Slovanský sjezd byl zahájen v Praze 2. června 1848 a trval deset dní. Celkem 340 delegátů zasedalo ve třech sekcích: česko-slovenské (plným názvem: Sbor česko-moravsko-slezsko-slovenský), polsko-rusínské (maloruské, tj. ukrajinské) a jihoslovenské. Česko-slovenská sekce byla nejpočetnější: měla 237 delegátů, z toho se postupně do Prahy dostavilo asi dvacet slovenských zástupců.

---

31 TOBOLKA, Zdeněk Václav: *Slovanský sjezd v Praze 1848*. Praha 1901, s. 53.

Palacký, který sjezdu předsedal, se snažil získat podporu pro svůj austroslavistický program. Radikálně demokratická frakce vedená Polákem Karlem Libelem ale nakonec prosadila mnohem širší „Manifest k evropským národům“, požadující nejen přetvoření Rakouska, ale i zajištění práv Slovanů mimo Rakousko. Konkrétně šlo o práva Poláků v Prusku (v Poznaňsku) a v Rusku a také práva Srbů a Bulharů v Osmanské říši. Sjezd vydal prohlášení na obranu Slováků, Chorvatů a Srbů v Uhrách, a česko-slovenská sekce schválila 7. června 1848 „Žádosti uherských Slováků a Rusínů“, v nichž se částečně opakovaly požadavky mikulášských „Žádostí“.³² Žádost zkoncipoval Jozef Miloslav Hurban, který na sjezdu zastupoval i uherské Rusíny; jejich národní obrození bylo totiž teprve v samých začátcích a jediný známý rusínský představitel Adolf Dobriansky (Dobryjanskij) se sjezdu nemohl zúčastnit a další rusínský aktivista, prešovský řeckokatolický kanovník Alexander Duchnovič, se v revoluci přímo neangažoval.³³ V česko-slovenské sekci se 7. června 1848 poprvé objevila myšlenka spojení Slovenska s českými zeměmi, avšak Slováci ji odmítli. Hurban prohlásil, že Slováci zatím usilují o realizaci svých státoprávních požadavků v rámci Uher.³⁴ Na návrh Františka Palackého byla otázka zatím odložena.³⁵ Do konečného návrhu adresy císaři, kterou nakonec už sjezd nestihl schválit, se dostal pouze požadavek zabezpečení jazykových práv Slováků a Rusínů.³⁶

V době konání sjezdu byla situace v Čechách zdánlivě klidná. Nový zemský místopředseda („zemský guberniální prezident“) hrabě Lev Thun (příbuzný předsedy přípravného výboru sjezdu) začal připravovat volby do českého zemského sněmu a 28. května dokonce jmenoval tzv. vládní radu, vlastně prozatímní vládu pro Čechy. Avšak zdánlivý klid byl jen „tichem před bouří“. Zemský vojenský velitel v Čechách generál kníže Alfred Windischgrätz začal v tichosti soustřeďovat v Praze vojsko a čekal jen na vhodnou záminku. Ta se brzy našla. 12. června 1848 se na Koňském trhu (dnešní Václavské náměstí) konala slavnostní bohoslužba. Průvod jejích účastníků byl na Ovocném trhu na Starém Městě zastaven vojskem. Drobná srážka přerostla v povstání v Praze, do kterého se zapojila především studentská Akademická legie. Přes noc vyrostlo v Pra-

32 *DSNIŠ I*, dokument č. 105, s. 311–312. Těž: ŽÁČEK, Václav (ed.): *Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Sběrka dokumentů*. Praha 1958, dokument č. IX/22, s. 303–304.

33 O revolučním hnutí v letech 1848/1849 u Rusínů viz POP, Ivan: *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha 2005, s. 195–204.

34 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–1849*. Diel II, časť 2 (dále II/2). Turč. Sv. Martin 1948, dokument č. 141, s. 41.

35 ŽÁČEK, Václav (ed.): *Slovanský sjezd v Praze roku 1848*, dokument č. IX/22, s. 295–302.

36 Tamtéž, dokument č. X/6, s. 374. Těž RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie, II/2*, dokument č. 144, s. 61–65.

ze na 400 barikád. Protože povstání vypuklo na svátek letnic, vešlo do historie jako „svatodušní bouře“ nebo „svatodušní povstání“.

Proti dobře vycvičené a zkušené armádě se ovšem povstalci nemohli dlouho udržet, a to tím spíše, že povstání zůstalo omezeno jen na Prahu a venkov je až na výjimky nepodpořil. Windischgrätz stáhl svá vojska z města na okolní vyvýšeniny, odkud zahájil ostřelování z těžkých děl. Po těžkém dělostřeleckém bombardování v noci z 16. na 17. června se situace povstalců stala bezvýchodnou. 17. června vzbouřená Praha kapitulovala. Slovanský sjezd se již nesešel a jeho účastníci vesměs opustili Prahu. Hurban se odebral do Záhřebu, kde se snažil získat pro slovenskou věc podporu Chorvatů a chorvatského bána Josipa Jelačiće.³⁷

Uherský odboj proti Vídni a Slováci

V červnu se v Uhrách uskutečnily první volby do uherského sněmu podle březnových zákonů. Z celkového počtu 415 poslanců jich sto zasedalo už v předcházejícím stavovském sněmu.³⁸ Samozřejmě že na slovenském etnickém území byli do sněmu zvoleni i osoby slovenského původu, avšak ty národní hnutí nereprezentovaly. Národně uvědomělí Slováci byli ve sněmu zastoupeni pouze rusínským poslancem Adolfem Dobrjanským, který byl zvolen v Banské Štiavnici, avšak po obvinění „z panslavistických aktivit“ byl jeho mandát anulován.³⁹ Ve sněmu také zasedlo několik rumunských poslanců.⁴⁰ Celkově mírnou převahu měli ve sněmu liberálové, druhé největší uskupení tvořili konzervativci a asi čtyřicet poslanců patřilo k radikálně-demokratické levici. Tři čtvrtiny poslanců tvořili malí a střední šlechtici.⁴¹ Jednání sněmu bylo zahájeno v Pešti 5. července. Sněmu byl předložen požadavek panovníka na vojenskou pomoc proti italským povstalcům. Tu ale poslanci poskytnout nehdli, protože jednak měli

37 Vstoupení J. M. Hurbana v chorvatském *saboru* 2. 7. 1848 viz: RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie, II/2*, dokument č. 149, s. 75–78.

38 KÓNYA, Peter a kol.: *Dejiny Uhorska*, s. 559.

39 POP, Ivan: *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*, s. 197.

40 Rumuni žili jednak ve vlastních Uhrách, kde se jich část přidala k maďarské revoluci, jednak v autonomním Semihradsku, kde tvořili sice většinu obyvatelstva, ale nebyli zastoupeni v sedmihradském sněmu. Maďary ovládaný sedmihradský sněm zasedající v Kluži (rumunsky Cluj, maďarsky Kolozsvár) schválil 30. května 1848 unii Sedmihradska s Uhrami a dobrovolně se rozešel, čímž autonomie Sedmihradska zanikla. Zrušení autonomie Sedmihradska poškodilo především sedmihradské Rumuny. Odmítavý postoj uherské vlády k požadavkům sedmihradských Rumunů byl důvodem jejich vystoupení proti maďarské revoluci. Viz TREPTOW, Kurt W. a kol.: *Dějiny Rumunska*, s. 181–183.

41 KONTLER, László: *Dějiny Maďarska*. Praha 2001, s. 229.

k Italům sympatie, jednak potřebovali Národní gardu na potlačení povstání vojvodinských Srbů, které probíhalo s přestávkami už od května.⁴² Nakonec sněm vyslání pomoci přislíbil, ale až po nastolení míru v zemi, což se fakticky rovnalo odmítnutí žádosti. 11. července Kossuth v emotivním vystoupení řekl, že při potírání nepokojů (tj. jak sociálních bouří, tak především bojů se vzburěnými Srby) musí vláda spoléhat na vlastní síly, načež sněm schválil vybudování uherské armády o síle 200 000 mužů.⁴³

Krátce potom došlo ke zvratu na italském bojišti. Ve dnech 23.–25. července porazil polní maršálek Josef Václav Radecký sardinská vojska Karla Alberta u Custozzy a zahájil vítězný pochod na Milán. Obyvatelstvo se hodlalo bránit, ale poté, co sardinské vojsko z města bez boje odtáhlo, se vzdalo. Mezi Sardinii a Rakouskem došlo k uzavření příměří a Rakušané znovu obsadili svá předtím vyklizená italská území. 13. srpna se císařský dvůr, který v květnu v důsledku druhého povstání utekl do Innsbrucku, vrátil do Vídně.⁴⁴ Rakouská vláda, v jejímž čele stanul 18. července Johann von Wessenberg, se nyní rozhodla obrátit svou pozornost k Uhrám. Vztahy s Batthyányho vládou byly napjaté nejen kvůli budování separátní uherské armády, ale i kvůli finančním otázkám. Uherská vláda odmítala převzít část rakouského státního dluhu vzniklého ještě před rokem 1848 a současně žádala vlastní emisní banku s právem tisknout peníze, což by znamenalo nutně zánik společné měny. 3. srpna Batthyányho vláda oznámila, že se uherské jednotky nepřipojí k případnému vojenskému zásahu proti německému ústavodárnému sněmu ve Frankfurtu, což Vídeň vyhodnotila jako vyhrožování otevřenou vzpourou. 31. srpna Wessenbergova vláda vydala zvláštní prohlášení: konstatovala v něm, že březnové zákony (fakticky uherská ústava) jsou jako celek neslučitelné s pragmatickou sankcí, neboť ohrožují celistvost habsburského mocnářství, a proto je ruší. Batthyányho vláda neuposlechla a raději 11. září podala demisi. 16. září byl ustaven Výbor na ochranu vlasti (označovaný tíž jako „vlastibraný výbor“) pod předsednictvím Lajose Kossutha: výbor od konce měsíce až do dubna 1849 vykonával funkci vlády. Urychleně mobilizoval další dobrovolníky. Na financování války začal vydávat vlastní bankovky (tzv. košutovky),⁴⁵ které ale – jak už to v případech revolucí bývá – ztrácely rychle na hodnotě, čímž se roztáčela spirála inflace. 28. září byl v Pešti davem zavražděn polní maršálek Franz Phillip von Lamberg, kterého o tři dny dříve císař na návrh rakouské vlády jmenoval nejvyšším velitelem

42 PELIKÁN Jan a kol.: *Dějiny Srbska*. 3. vyd. Praha 2019, s. 180–181.

43 KONTLER, László: *Dějiny Maďarska*, s. 229.

44 KÓNYA, Peter a kol.: *Dejiny Uhorska*, s. 552.

45 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Povstanie septembrové*. Diel II, časť 1 – Dejiny (dále jen II/1). Turčianský Sv. Martin 1950, s. 67.

vojsk v Uhrách. Něco podobného si samozřejmě rakouská vláda nemohla nechat líbit. Konflikt se stal nevyhnutelným.

Konflikt mezi Vídní a Peští nabyl nyní povahy zápasu Uher o úplnou samostatnost. Z uherského sněmu odešli konzervativní poslanci i část liberálů věrných Habsburkům. Samotný sněm tím ztratil reprezentativnost a nakonec se rozhodl po dobu války nezasedat. Výbor na obranu vlasti byl vlastně „vládou jednoho muže“ – Lajose Kossutha –, a vláda Uher tak představovala jakousi „revoluční diktaturu“. Šlo nyní o to, jak se k boji za nezávislost Uher a válce proti Vídni postaví nemaďarské národy. Kossuth ani tváří v tvář válce nezměnil nic na svých představách o nutnosti vybudovat jednotný maďarský národní stát. Kromě malých jazykových ústupků Srbům, které v dané situaci už nemohly nic vyřešit, nebyl vůbec ochoten s představiteli jednotlivých národních hnutí jednat. Kossuth si tak sám postavil nemaďarské národnosti proti sobě a jejich představitelé logicky začali hledat oporu pro své požadavky ve Vídni.

Jako první proti Peští vystoupili Chorvati. Chorvátský bán Josip Jelačić, vůdce národního hnutí Chorvatů, po dohodě s Vídni vyhlásil už 7. září uherské vládě válku a 11. září zahájil vojenské operace, když v čele čtyřiceti tisíců chorvátských dobrovolníků překročil Drávu a zahájil tažení na Pešť.⁴⁶ Pak proti uherské vládě vystoupili také slovenští dobrovolníci. Slovenští političtí představitelé ustavili ve Vídni tajný vrcholný orgán – Slovenskou národní radu (SNR), která zřídila dobrovolnický sbor naverbovaný v rakouském hlavním městě. Čítal na počátku asi 300 osob (jiné zdroje uvádějí dokonce 600, což je ale zřejmě přehnané), z nichž ale Slováci tvořili jen menšinu. Štúr vydal ve Vídni na počátku září výzvu „Hlas k národu slovenskému“, vyzývající „do boja za slobodu občianskú i národnú, za našeho dobrotivého kráľa, za národ slovenský“.⁴⁷ Také Národní rada vydala veřejné prohlášení v tomto smyslu, které vylepovala v němčině na vídeňských ulicích.⁴⁸ Wessenbergova vláda o celé akci sice věděla, ale veřejně ji nepodpořila. Sbor byl 17. září tajně přepraven vlakem do Uherského Hradiště,⁴⁹ odkud se pěšky přesunoval na západní Slovensko. Po cestě k moravsko-slovenské hranici se na Slovákku k dobrovolníkům připojilo dalších asi 150 lidí. Dobrovolnickému sboru veleli čeští důstojníci František Zach, Bedřich Bloudek a Bedřich Janeček. Dobrovolníci po překročení moravsko-

46 RYCHLÍK, Jan – PERENČEVIĆ, Milan: *Dějiny Chorvatska*. 3. vyd. Praha 2020, s. 169.

47 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie, II/2*, dokument č. 179, s. 143.

48 *Tamtéž*, dokument č. 183, s. 152–154. Obdobně vydala SNR 10. 9. 1848 též prohlášení k Rusínům. *Tamtéž*, dokument č. 187, s. 158–159.

49 Tak zněl tehdejší název stanice. Přesněji šlo o dnešní stanici Staré Město u Uherského Hradiště.

slovenské hranice u Vrbovců 18. září obsadili Myjavu.⁵⁰ Zde k dobrovolníkům promluvil Ľudovít Štúr⁵¹ a Slovenská národná rada vydala výzvu k obyvatelstvu a vyzvala je k povstání proti uherské revoluční vládě.⁵² Povstalci bojovali pod vlastní slovenskou zástavou, na které byl nápis vyjadřující jejich cíle: *Za kráľa a národ slovenski* (zachován pravopis originálu – pozn. J. R.).

Výprava ani vystoupení Štúra a prohlášení SNR neměly úspěch, protože většina slovenského obyvatelstva na výzvu nereagovala. K povstalcům se sice připojila část kopaničářů, ale ani u nich nebyl ohlas jednoznačný. 26. září se povstalci pokusil zmocnit Senice, byli však maďarskou Národní gardou odraženi; část dobrovolníků se rozutekla a zbytek se stáhl.⁵³ Počet povstalců tehdy přesto stoupl asi na osm tisíc. V tom byl určitý problém. Dobrovolnický sbor nebyl složen jen z idealistů: už ve Vídni se do něj dostaly i pochybné existence a lumpenproletářské živly vidící příležitost k rabování či získání kořisti a problematické složení korpusu se ještě zvýšilo po příchodu negramotných kopaničářů, kteří často smysl povstání nebyli schopni pochopit. To se projevilo následujícího dne, kdy sbor obsadil Starou Turou, kterou nedisciplinovaní kopaničáři vyrabovali, aniž tomu důstojníci dokázali zabránit. Mezi představiteli SNR došlo potom k rozkolu, v důsledku čehož J. M. Hurban povstalec opustil a odešel na Moravu. Krátce poté (28. září) přišla zpráva, že císař jmenoval 25. září velitelem všech vojsk v Uhrách generála Franze Lamberga, který má za úkol „obnovit pořádek v Horních Uhrách“.⁵⁴ Císařská proklamace znejistila vedení povstalců ohledně postavení dobrovolnického sboru, což mělo negativní dopad na bojovou morálku. Vzápětí následovala zpráva, že Lambert byl v Pešti zavražděn. Kopaničáři se z větší části rozutekli a jádro oddílu se stáhlo na Moravu, kde byl sbor formálně rozpuštěn.⁵⁵ Do oblasti Myjavy se vrátily revoluční uherské úřady. Bylo vyhlášeno stanné právo a uherské vojsko věrné Pešti se tvrdě vypořádalo se všemi povstalcí, kteří nestačili utéct. Několik desítek účastníků, označených za iniciátory povstání, odsoudily stanné soudy k trestu smrti, byť většina rozsudků nakonec nebyla vykonána, resp. byla odložena a odsouzcenci se po odchodu maďarských gard dostali na svobodu. Popraveni byli studenti mo-

50 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie, II/1*, s. 151–152.

51 *DSNÍŠ I*, dokument č. 106, s. 313.

52 *DSNÍŠ I*, dokument č. 107, s. 315–317. Viz též další proklamace SNR: RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie, II/2*, dokument č. 198, s. 175–177, dokument č. 199, s. 178–180.

53 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie, II/2*, dokument č. 349, s. 404, dokument č. 354, s. 415, dokument č. 464, s. 573. Popis neúspěšného útoku na Senicu zanechal i přímý účastník bojů Samuel Štefanovič ve spisu *Slovenské povstanie 1848–49*. Trnava 1886, s. 17–18.

54 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Povstanie septembrové. Diel II, časť 2 – dokumenty* (dále jen II/2). Turčianský Sv. Martin 1948, dokument č. 308, s. 346.

55 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie, II/2*, dokument č. 453, s. 410–414.

dranského evangelického gymnázia Viliam Šulek a Karol Holuby, které odsoudil k smrti stanný soud v Hlohovci.⁵⁶ Spolu s nimi byl popraven i žid Ignác (Jicchak) Grossmann, přítel J. M. Hurbana, který se pokoušel získat pro věc slovenských povstalců podporu místního židovského obyvatelstva, ovšem marně.⁵⁷ Nejméně sto osob bylo zastřelených bez soudu. Stovky podezřelých z účasti na povstání byly uvrženy do vězení.

Dne 29. září byla chorvatská vojska poražena v bitvě u Pákozdy 40 km jižně od Pešti a Jelačić musel zastavit svůj postup. Úspěch revolučního uherského vojska znovu inspiroval Vídeň, kde došlo 6. října k novému povstání. Následujícího dne utekli císař i se dvorem do Olomouce. Kníže Windischgrätz, který se již osvědčil při potlačování povstání v Praze, zahájil v čele čtyřicetitisícové armády 26. října tažení na hlavní město, které po pětidenních bojích kapitulovalo. Ve Vídni bylo vyhlášeno stanné právo: mezi celkem dvaadvaceti popravenými byl velitel města Wenzel Messenhauser a rovněž poslanec všenněmeckého frankfurtského sněmu Robert Blum, jehož nezachránila ani jeho poslanecká imunita.⁵⁸

V Olomouci, kde přechodně sídlil dvůr a vláda, mezitím uzrála myšlenka, že stabilizace poměrů v Rakousku nebude možná bez změny na trůně. 22. listopadu byl novým předsedou vlády jmenován kníže Felix Schwarzenberg, Windischgrätzův švagr. Tento příslušník známé české šlechtické rodiny, do té doby především diplomat, hodlal nejen odstavit neschopného císaře Ferdinanda, ale také skoncovat definitivně s revolucí. V otázce změny na trůně navázal spolupráci s ambiciózní arcivévodkyní Žofií (Sofií), manželkou císařova bratra Františka Karla, která usilovala o získání trůnu pro svého syna, tehdy osmnáctiletého Františka Josefa. Výměna na trůně se pak odehrála 2. prosince 1848. Král Ferdinand V. (císař Ferdinand I.) se v rezidenci olomouckého arcibiskupa nejprve slavnostně zřekl trůnu ve prospěch svého bratra Františka Karla a ten vzápětí učinil totéž ve prospěch svého syna, který byl prohlášen císařem pod jménem František Josef I. Ferdinand V. pak odjel do Prahy, kde mu byl dán k dispozici pro další život Pražský hrad. V Praze žil pak až do své smrti v roce 1875.⁵⁹

Boje v Uhrách trvaly sice už od Jelačićova vystoupení v září, přičemž v říjnu proti Kossuthovi vystoupily vojensky také oddíly sedmihradských Rumunů, vlastní tažení rakouské armády nicméně začalo po menších potyčkách až 13. prosince. Opět se zapojili i slovenští dobrovolníci. Po stažení dobrovolnic-

56 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie, II/1*, s. 328–330.

57 JELINEK, Ješajahu Andrej: *Dávidova hviezda*, s. 53.

58 VEBER Václav a kol.: *Dějiny Rakouska*, s. 408.

59 *Tamtéž*, s. 409.

kého sboru na Moravu vyjednávali ve Vídni Hurban, Štúr, Bloudek a Zach o možnosti nové vojenské dobrovolnické výpravy. 20. listopadu 1848 vydali ve Vídni jménem Slovenské národní rady výzvu ke Slovákům „do boja za slobodu a národnosť slovenskú“.⁶⁰ Windischgrätz osobně o jejich vojenskou pomoc nestál a politicky jejich požadavky nepodporoval. Avšak chorvatský bán Josip Jelačić, kterého císař jmenoval královským komisařem v Uhrách a vrchním velitelem vojska, byl naopak Slovákům nakloněný a přesvědčil Windischgrätze, aby slovenskou nabídku přijal. Postaveny byly dva dobrovolnické sbory: jeden, v počátečním počtu asi 200 mužů, se zformoval v Těšíně. Oddíl zorganizovali Bloudek a Hurban, avšak velitelem se stal rakouský důstojník pplk. Karl Frischeisen a vrchním velitelem později generál Christian Götz. Oddíl byl začleněn do pluku majícího útočit ze Slezska a byl složen převážně z Čechů. Druhý oddíl vznikl na západním Slovensku a zorganizoval jej Bernard Janeček. Tento oddíl tvořil součást vojsk generála Baltazara Šimuniče (Simuniche) přesunutých na západní Slovensko z Haliče a měl plnit hlavně diverzní úkoly v Pováží.⁶¹ Windischgrätz navíc počítal ještě s útokem z Haliče Dukelským průsmyskem a s obsazením Košic a rovněž se souběžnou pomocnou akcí Chorvatů, Srbů a Rumunů.

První fáze bojů byla pro rakouskou armádu úspěšná. Už v polovině prosince vstoupil Windischgrätz do Bratislavy. Odtud jeho vojsko postupovalo podle Dunaje k Pešti. Velitel uherské armády plukovník (později generál) Artúr Görgey (rodák z Toporce u Kežmaroku pod Vysokými Tatrami, jeho jméno bývá psáno též v podobě Görgei) se rozhodl město vyklidit. Na Nový rok 1849 vstoupila rakouská armáda do Pešti, odkud Výbor na obranu vlasti, ústřední úřady a zbytek poslanců utekli do Debrecína. Windischgrätz to považoval za vítězství a poslal v tomto smyslu do Vídně příslušnou zprávu. Nebylo tomu ale tak. Část uherské armády pod velením generála Józefa Bema (původem Poláka) zamířila do Sedmihradska, kde úspěšně bojovala s rumunskými povstalci a rakouskými pomocnými jednotkami. Hlavní sbor pod velením Görgeyho zamířil na sever přes Levice k Banské Štiavnici a Banské Bystrici, kde zřídil svůj hlavní stan a vyzval obyvatelstvo k obraně vlasti. Zabavil též značné zásoby stříbra a stříbrných mincí z mincovny v Kremnici, kterými pak platil přicházející dobrovolníky. Z nich vznikaly nové prapory honvédů a Národní gardy. Görgey armádu rozdělil: jednu část poslal podél Hronu na východ ke Košicím, obsazených Rakušany, a druhou na sever do Turce. V krvavé bitvě, v níž se na uherské straně vyznamenali především místní Slováci vstoupivší do honvédských praporů, si tato

60 DSNIŠ I, dokument č. 107, s. 315–319.

61 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49*. Diel III. Zimná výprava. Časť 2 – dokumenty (dále III/2). Bratislava 1954, dokument č. 822, s. 616–617.

část armády 5. února 1849 vynutila průchod přes sněhem zavátý průsmyk Velký Šturec do Turce, odkud pronikla do Liptova.⁶² Slovenský dobrovolnický oddíl ze Slezska vyrazil Jablunkovským průsmykem na Čadcu 4. prosince 1848.⁶³ 9. prosince se poprvé vítězně střetl s maďarskými jednotkami u Budatína nedaleko Žiliny (nedaleko soutoku Kysuce a Váhu). Poté ustoupil znovu do Mostů ve Slezsku, ale na Silvestra došlo k druhé bitvě u Budatína a na Nový rok 1849 obsadili dobrovolníci Žilinu.⁶⁴ Odtud pak postupovali Rajeckou dolinou na Nemecké (dnes Nitrianské) Pravno a Prievidzu a odtud oklikou do Turce.⁶⁵ Oddíl postupně přechodně vzrostl na 1 500 mužů, ale část dobrovolníků časem zase řady sboru opustila. Po obsazení (či osvobození – to záleží na úhlu pohledu) Turce postupoval dobrovolnický sbor v rámci rakouských vojsk generála Christiana Götze na Kremnici a do oblasti banských měst, odkud se Görgey přesunul na Liptov. I tohoto tažení se zúčastnili slovenští dobrovolníci. Götz vyčkal na příchod posíl a počátkem února vyrazil pronásledovat Görgeyho vojska. V jeho řadách postupovala část dobrovolnického sboru na Dolní Oravu, do Liptova a přes průsmyk Branisko dále na východ, do Prešova a do Košic. Další dobrovolnická výprava směřovala do oblasti Gemeru. Zde ji 26. února 1849 nedaleko Muráně zaskočila přesila honvédů a především Národní gardy, složené z větší části z gemerských Slováků, a rozprášíla jej. Porážka byla dokonalá; mnoho dobrovolníků podleгло po Muráni depresi způsobené poznáním, že proti nim nebojovali Maďaři, ale Slováci. Část sboru se potom rozutekla, zbytek se vrátil na Liptov a stal se součástí regulérní rakouské armády. Skutečnost, že u Muráně bojovali Slováci proti Slovákům nebyla ve skutečnosti ničím mimořádným. Nebylo ostatně ani výjimkou, že někteří Slováci prošli během let 1848–49 jak službou v dobrovolnickém sboru na straně Rakušanů, tak v honvédských praporech uherské revoluční vlády.⁶⁶

V místech, do kterých „hurbanisti“ (jak byli obecně nazýváni) přišli, pomáhali rakouskému vojsku zavádět novou správu v podobě prozatímních královských rad (nazývaných někdy i „národní rady“). Do této nové správy zaváděli slovenskou úřední řeč a dosazovali místní slovenské aktivisty. Organizovali také lidová shromáždění, kde vysvětlovali svůj program a agitovali pro slovenské národní požadavky. Při veřejných vystoupeních byl úspěšný především Hur-

62 MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír: *Dejiny Uhorska a Slováci*. Prešov 2012, s. 276–278.

63 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie, III/2*, dokument č. 577, s. 192.

64 *Tamtéž*, dokument č. 723, s. 451, dokument č. 725, s. 453

65 *Tamtéž*, dokument č. 759, s. 513–516.

66 Část slovenských dobrovolníků, kteří se po debaklu u Muráně vrátili domů, byla po návratu župními orgány uvězněna a pak si vykoupila svobodu dobrovolným vstupem do honvédských praporů.

ban, který měl charismatický projev, schopný uchvátit rolníky, často dosud podléhající Kossuthově propagandě. Štúr měl se svými intelektuálními projevy spíše úspěch mezi inteligencí. Velká lidová shromáždění se uskutečnila 13. ledna a 31. ledna 1849⁶⁷ v Turčianském Sv. Martině, 7. února v Dolním Kubíně a 12. února v Liptovském Sv. Mikuláši.⁶⁸ Příchod slovenských oddílů někde provázelo rabování židovských obchodů, i když to neplatí všeobecně. V Liptovském sv. Mikuláši se na J. M. Hurbana obrátila delegace místních židů vedená Izákem Dinnerem (pozdějším starostou města) a žádala jej, aby zabránil protizhivovským výtržnostem. Hurban to delegaci slíbil a skutečně se snažil – nejen v Mikuláši, ale i v jiných městech, kam oddíly přišly – výtržnostem bránit.⁶⁹

Obecně nelze říci, že by slovenská agitace měla všeobecný úspěch. V honvédských praporech nepochybně sloužilo více Slováků než v slovenském dobrovolnickém sboru. Výbor na obranu vlasti také prováděl celkem úspěšnou vlastní propagandu: především rolníci byli přesvědčováni, že změna na trůně je nelegitimní, František Josef není tudíž právoplatným uherským králem a není třeba jej poslouchat. K tomu úspěšně šířila výmysly o tom, že se nový král chystá po vítězství Rakušanů obnovit robotu a poddanství.⁷⁰ Určitý význam měla i konfesionální skladba vedoucích činitelů SNR, kteří byli evangelíky, a proto v katolických oblastech měla jejich agitace jen velmi omezený dopad.⁷¹ Aktivitu Hodži a Hurbana, kteří jednali ve jménu Slovenské národní rady, sice měly podporu velícího generála Christiana Götze, ale narážely na odpor Windischgrätze. Ten nesouhlasil s tím, aby se správa v Uhrách demokratizovala a aby do královských rad byli jmenováni „lidé z nízkých vrstev“; do úřadů na území, které obsadil, proto raději dosazoval místní maďarské nebo pomadařštěné šlechtice, kteří zůstali i za povstání věrni Habsburkům. Ti ovšem měli pro národnostní požadavky Slováků stejně málo pochopení jako uherská revoluční vláda.

Mezi Kossuthem a Görgeym docházelo k rozporům, které vyvrcholily tím, že Kossuth generála odvolal a na jeho místo jmenoval Poláka generála Henryka Dembiňského. Ten ale neměl úspěch: ve dnech 26.–27. února 1849 zvítězila rakouská armáda v bitvě u Kápolny a zdálo se, že revoluce je definitivně poražena. Císař František Jozef toho využil k zásahu proti ústavodárnému

67 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie, III/2*, dokument č. 764, s. 523–524, dokument č. 813, s. 605. Druhé shromáždění svolal sám generál Götz, když dostal zprávu, že Görgeyho honvédi plánují z Liptova vpád do Turce. Cílem shromáždění byl proto i nábor dobrovolníků do slovenského sboru, což se částečně podařilo.

68 Tamtéž, dokument č. 844, s. 663–664.

69 JELINEK, Ješajahu Andrej: *Dávidova hviezda*, s. 53.

70 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie, III/2*, dokument č. 575, s. 185–190.

71 Tamtéž, dokument č. 812, s. 604.

sněmu, který od podzimu 1848 zasedal v Kroměříži.⁷² 4. března 1849 byl sněm císařem rozpuštěn a pro západní část monarchie byla vydána vládou předem připravená oktrojovaná ústava. Avšak revoluce v Uhrách ještě neskončila, protože honvédi znovu přešli do útoku. Pro uherskou vládu bylo vzpruhou, že 12. března 1849 vypověděla Sardinie znovu válku Rakousku. I když 23. března porazil Radecký sardinské vojsko u Novary a zajistil tak definitivně návrat italských provincií k Rakousku, ofenzíva uherských vojsk, do jejichž čela byl opět povolán Görgey, úspěšně pokračovala, a to mimo jiné právě na Slovensku. Uherská armáda dočasně znovu obsadila Pešť, oblehla protilehlý Budín a pokračovala v útoku proti proudu Dunaje, kde osvobodila od rakouských posádek nejprve Vacov (Vác) a pak Komárno. Görgey překročil Hron a 19. dubna jeho honvédi pod velením kremnického rodáka generála Felixe Schulze rozprášili u Tekovských Lužan dvacetitisícový rakouský sbor. Následující den s pomocí místních horníků získala uherská armáda Banskou Štiavnicí. Hlavní síly Görgeyho armády pak zaměřily k pevnosti Komárno, kterou už od ledna 1849 obléhaly Windischgrätzovi dělostřelci a kterou bránila poměrně slabá posádka pod velením generála Györgyho Klapky. Görgeyho jednotky se přeplavily přes Dunaj a obklíčení prorazily. Nastal všeobecný ústup císařských vojsk a většina dnešního slovenského území se tak opět dostala pod kontrolu revoluční uherské vlády. S ustupujícími císařskými jednotkami ustupoval druhý slovenský dobrovolnický sbor operující na Pováží a na západním Slovensku.⁷³ Na počátku dubna stihla porážka i srbské povstalce v Banátu a rumunské v Sedmihradsku.⁷⁴ Rakouská vojska také utrpěla několik porážek v prostoru mezi Tisou a Dunajem, což vedlo k odvolání Windischgrätze; nahradil jej nejprve generál Ludwig Welden⁷⁵ a po něm zakrátko Julius von Heynau, známý pak jako „kat z Aradu“ kvůli své roli při trestání maďarských revolucionářů.

Vojenská vítězství na jaře 1849, kdy revoluční armáda kontrolovala prakticky celé Uhry, vedla Kossutha k radikálnímu kroku, který měl ještě více povzbudit bojovou morálku jeho vojska: 12. dubna oznámil na tajném zasedání Výboru

72 Ústavodárný sněm se sešel nejprve 10. července 1848 ve Vídni, přičemž záležitosti týkající se Uher byly od počátku vyňaty z jeho kompetence. Po vypuknutí revoluce ve Vídni čeští liberální poslanci sněm opustili. V arcibiskupském zámku v Kroměříži se sněm opětovně sešel 22. listopadu 1848. URBAN, Otto: *Kroměřížský sněm 1848–1849*. 2. vyd. Praha, 1998, s. 50.

73 RAPANT, Daniel: *Dejiny slovenského povstania, III/2*, dokument č. 826, s. 624–625.

74 V říjnu 1848 se velitel císařských vojsk v Sedmihradsku generál Anton Puchner odmítl podřídit uherské revoluční vládě a vyhlásil přímou císařskou správu nad Sedmihradskem. Rumunům oznámil, že uznává jejich národnostní práva, čímž je získal na svou stranu. Rumuni žijící ve vlastních Uhrách a v Banátu se do protimaďarského povstání nezapojili. TREPTOW, Kurt W. a kol.: *Dějiny Rumunska*, s. 184–185.

75 MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír: *Dejiny Uhorska a Slováci*, s. 280

obranu vlasti svůj úmysl detronizovat Habsburky a vyhlásit úplnou nezávislost Uher. Následujícího dne tento úmysl přednesl na zasedání zbytku sněmu, avšak část poslanců, nevzdávajících se naděje na kompromis s Vídní (tzv. mírová strana), byla proti. Proto 14. dubna svolal Kossuth nové, tentokrát veřejné zasedání sněmu, kam byli pozváni vojáci a obyvatelé města. V této situaci se umírnění poslanci neodvážili proti samostatnosti hlasovat. 19. dubna sněm schválil zákon o detronizaci Habsburků a úplné nezávislosti Uher. Byla vytvořena první vláda samostatných Uher pod předsednictvím Bartalama Szemereho a Kossuth byl prohlášen správcem státu.⁷⁶

Vyhlášení samostatnosti se ukázalo jako problematický krok, protože nemělo mezinárodní podporu. Žádná z velmocí samostatnost Uher nepodporovala a nebyla ochotna poskytnout revoluční vládě pomoc. Zato Rakousko získalo pomoc Ruska. Do Uher zamířily dvě expediční ruské armády: jedna pod velením generála Ivana Paskeviče vtáhla ze svých základů v Podunajských knížectvích ve Valašsku a Moldavsku do Sedmihradska, kde jí asistovaly rumunské dobrovolnické oddíly, druhá táhla přímo z Ruska přes Halič karpatskými průsmyky do uherské nížiny. Takovéto přesile nemohly honvédské prapory odolat a začaly rychle ustupovat. Ztraceno bylo Komárno, Vacov i Pešť. V této závěrečné fázi se Kossuth pokusil vyrovnat s jednotlivými národnostmi. Sněm zasedající v Segedíně (Szeged) po jednáních Kossutha s rumunskými představiteli přijal 28. července zákonný článek č. VIII/1849. Zákon umožňoval používání jiných jazyků než maďarštiny ve školství a správě, jinak byl ale formulován dosti vágně. Téhož dne byl přijat i zákonný článek IX/1849 o úplné emancipaci židů.⁷⁷ Nic z toho ale už nemohlo hroučící se revoluci zachránit. 9. srpna byla maďarská armáda poražena u Temešváru (dnes Timișoara v Rumunsku) a o čtyři dny později její zbytky nedaleko Világoše (dnes Șiria v Rumunsku) složily kapitulaci do rukou ruského sboru. V následujících týdnech kapitulovaly i uherské posádky v obležených pevnostech; jako poslední se koncem září 1849 vzdalo Komárno, které do poslední chvíle bránil generál György Klapka.⁷⁸

Slovenské politické aktivity v roce 1849

Je celkem pochopitelné, že představitelé SNR očekávali za svoji pomoc monarchii uspokojení svých politických požadavků vyjádřených v mikulášských žádostech. Bezprostředně po zahájení vojenských operací se situace zdála přízni-

76 KÓNYA, Peter a kol.: *Dejiny Uhorska*, s. 578.

77 JELINEK, Ješajahu Andrej: *Dávidova hviezda*, s. 54.

78 KÓNYA, Peter a kol.: *Dejiny Uhorska*, s. 585.

vá. Vláda Felixe Schwarzenberga totiž v té době řešila otázku, jak naložit s Uhrami po potlačení revoluce. Ministr vnitra hrabě Franz Stadion (jinak tvůrce tzv. oktrojované ústavy) navrhl vládě 9. ledna 1849 plán předpokládající rozčlenění Uher podle etnografického principu, ovšem příliš podporovat slovenské požadavky nedoporučoval a jednota říše měla být každopádně zajištěna.⁷⁹ Naproti tomu János Majláth, maďarský šlechtic loajální Vídni, navrhl rozdělení Uher na sedm distriktů, z nichž jeden měl zahrnovat území obývané Slováky. Také Alexander Bach, příští obávaný ministr vnitra, se stavěl příznivě k plánu vytvořit ze Slovenska zvláštní správní území na způsob srbské Vojvodiny. Negativně ke všem těmto plánům se naproti tomu postavil Windischgrätz, jehož konzervativnímu myšlení nekonvenovala myšlenka rozdělení uherské koruny, existující již téměř tisíc let. Jeho stanovisko samozřejmě podporovala většina maďarské šlechty loajální dvoru.

Slovenští představitelé vypracovali 19. března 1849 zvláštní „slovenský prosbopis“, který obsahoval pět bodů: uznání Slováků za zvláštní národ ve výtčených hranicích, rovnoprávnost Slováků s Maďary, zvláštní administrativu se slovenským jazykem a vytvoření centrálního zemského úřadu, který by bezprostředně podléhal vládě ve Vídni.⁸⁰ S dokumentem se do Olomouce k císaři vypravila následující den zvláštní delegace vedená Jozefem Kozáčkem. Císař memorandum přijal a svěřil jej zvláštní komisi. Ve Vídni, kam se vrátila vláda, zároveň působili jako slovenští zmocněnci úředník finanční správy v Bratislavě Ján Hánrich a Ján Hlaváč, advokát v Prešově. Na návrh Stadiona byl jako „zástupce Slováků a znalec slovenských poměrů“ povolán do Vídně jako důvěrník i básník Ján Kollár. Trojice tvořila vládní poradní sbor pro řešení slovenské otázky. Kollár z pověření vlády vypracoval vlastní návrh požadující vytvořit ze Slovenska samostatnou korunní zemi. Hánrich a Hlaváč uvažovali o vzniku „slovenského knížectví“ jako korunní země v rámci habsburské monarchie, ale tento plán zůstal jen na papíře. Pro vládu vypracovali také vlastní návrhy požadující zrušení maďarizačních zákonů vydaných od roku 1790 a posílení postavení slovenštiny. Navrhovali také vydávání slovenských politických novin pod kontrolou vlády.

Dne 13. dubna 1849 podali Štúr, Hodža a Hurban ve Vídni vládě další petici požadující utvoření Slovenska jako samostatné jednotky. Podobných návrhů se sešlo více. 8. května např. podali J. Kozáček, M. M. Hodža a Andrej Radlinský návrh, aby císař vydal manifest k slovenskému národu, v němž by byla zdůrazněna národní práva a vymezeno území pod vlastní správou. O všech návr-

79 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie, III/2*, dokument č. 749, s. 494–495.

80 *DSNIŠ I*, dokument č. 108, s. 318–319.

zích jednala vídeňská vláda 10. května 1849, aniž dospěla k nějakému definitivnímu závěru. V této době se ještě počítalo se slovenskými dobrovolníky ze západního Slovenska, jejichž část od vedením kapitána Jána Francisciho, který vystřídal B. Janečka, sváděla malé boje v zápolí Görgeyho vojsk a promaďarskými partyzánskými četami působícími zde naopak v týlu rakouských armád. Pak ale došlo k zásahu Ruska a definitivní porážce uherské armády. Za této situace se slovenské dobrovolnické sbory staly zbytečnými a Vídeň rychle ztratila o Slováky zájem. Ještě 7. října 1849 navštívila císaře stočlenná slovenská delegace vedená Štúrem, Hodžou, Kozáčkem a Štefanem Markem Daxnerem, která odevzdala novou petici se svými požadavky,⁸¹ ale Vídeň se již rozhodla jinak. 1. listopadu 1849 byly císařským nařízením zrušeny uherská ústava, sněm, vláda i župní samospráva a Uhry byly jako korunní země znovu začleněny do monarchie. Z Uher byly vyčleněny jako samostatné správní oblasti pouze ty celky, které měly historicky odlišné státoprávní postavení, tedy Sedmihradsko, Chorvatsko-Slavonsko, Vojenská hranice a Vojvodina.⁸² Slovenský dobrovolnický sbor byl 21. listopadu 1849 oficiálně rozpuštěn.⁸³

Shrnutí

Uhersky cítící Slovák Adolf Pechány (Pecháň) v roce 1903 ve své populární práci o uherské revoluci 1848–49 viděl v národnostních hnutích nemaďarských národností vlastizrada a „ránu nožem do zad,“ která přispěla k vítězství Vídně a porážce revoluce: „Inokedy, keď nebezpečie hrozilo vlasti uhorskej, všetci občania krajiny spoločnými silami bránili praotcovskú svoju vlasť, teraz poburovanie národnostných agitátorov vyvolalo spor medzi občanmi krajiny, do nepriateľských táborov podeliac synov jednej vlasti jedného národa.“⁸⁴ Jak známo, Karel Marx a Friedrich Engels vysoce oceňovali maďarskou revouci, zatímco vystoupení nemaďarských národů na straně Vídně proti ní hodnotili jako kontrarevoluční. V šedesátých letech 20. století, v době politického uvolnění v Československu, museli slovenští historici hájit slovenské povstání roku 1848 nejen proti maďarským historikům, ale také proti zjednodušujícím soudům Marxe a Engelse.⁸⁵ Ve

---

81 Podobnou petici odevzdala císaři 19. října 1849 i rusínská delegace. POP, Ivan: *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*, s. 212.

82 KONTLER, László: *Dějiny Maďarska*, s. 240–241.

83 *Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti*. Bratislava 2007, s. 271.

84 PECHÁNY, Adolf: *Dejiny uhorského boja za slobodu roku 1848–1849*. Budapešť 1903, s. 39.

85 K této debatě viz RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty*. Praha 2012, s. 449–451.

skutečnosti není důležité, že z maďarského či obecněji uhrofilského pohledu se slovenské (ale rovněž chorvatské, rumunské či srbské) povstání může jevit jako „tříštění sil“ či dokonce vlastizrada a není ani důležité, že pro Marxe a Engelse byla tato povstání „kontrarevoluční“. Důležité je, jaký význam mají tato povstání pro Slováky, Chorvaty, Rumuny a Srby samotné.

Můžeme zodpovědně říci, že slovenská „revoluce v revoluci“ a slovenské povstání 1848–1849 patří nepochybně k významnému mezníku slovenských dějin a zároveň i k jednomu z pilířů slovenského národního příběhu. Není jistě náhodou, že na jednoznačně pozitivním hodnocení událostí revolučního roku a na hodnocení jeho čelných představitelů, především Ludovíta Štúra, Jozefa Miloslava Hurbana a Michala M. Hodži, panuje v slovenské společnosti již více než sto let konsensus. Tak jako mnohé jiné evropské národy legitimizují i Slováci revolucí 1848 svou moderní národní politickou identitu, svůj národní program, svoje demokratické tradice a svou státnost. Je to jistě oprávněné: Slováci v revoluci poprvé vystoupili s jednoznačným vlastním politickým programem a zařadili se tak mezi moderní národy Evropy. V povstání prokázali, že jsou ochotni za svůj program i bojovat se zbraní v ruce. Na tom nic nemění fakt, že povstání v žádném případě nebylo nějakým širokým lidovým hnutím a že většina obyvatelstva zůstávala pasivní, či dokonce aktivně bojovala na straně maďarské revoluce. Neméně závažná je ale skutečnost, kterou si zřejmě slovenští vůdci revoluce plně neuvědomovali: že totiž slovenský program federalizace Uher na národnostním principu je s maďarským programem přetvoření Uher v maďarský národní stát neslučitelný. Kompromis zde v podstatě nebyl možný, protože by vyžadoval rezignaci jedné ze stran na základní myšlenku svého národního programu. Tato skutečnost vedla v roce 1848–1849 k ozbrojenému slovensko-maďarskému konfliktu, a ten zase předznamenal politický zápas mezi Slováky a Maďary po pádu Bachova absolutismu a obnovení ústavnosti. V tomto zápase, který trval až do zániku monarchie v roce 1918, byli ovšem Slováci oproti Maďarům ve výrazně slabším postavení a neměli možnost své představy prosadit.

POUŽITÉ ZDROJE

Tiskem vydané prameny

Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. Zv. I. Bratislava 1998

RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49*. Diel III. Zimná výprava.

Časť 2 – dokumenty. Bratislava 1954

ŠTÚR, Ludovít: *Dielo*. Zv. I., Bratislava 1954

ŽÁČEK, Václav (ed.): *Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Sbíрка dokumentů*. Praha 1958

Literatura

BERINDEI, Dan: *L'an 1848 dans le pays Roumains*. Bucarest 1984

BLEYER, Alexandra: *Erfolgsgeschichte einer gescheiterten Revolution*. Ditzingen 2022

BUSCK, Steen – POULSEN, Henning (eds.): *Dějiny Dánska*. Praha 2007

BRÜCKMÜLLER, Ernst – HÄUSLER, Wolfgang (Hrsg.): *1848 – Revolution in Österreich*. Wien 1999

DEÁK, István: *The Lawfull Revolution. Luis Kossuth and the Hungarians 1848–1849*. 2nd ed. London 2001

Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti. Bratislava 2007

DOHNÁNY, Mikuláš – ŠTEFANOVIČ, Samuel D.: *Slovenské povstanie 1848–1849*. Bratislava 1988

EVANS, Robert J. W. (ed.): *The Revolutions in Europe 1848–1849. From Reform to Reaction*. Oxford 2000

FERRO, Marc: *Dějiny Francie*. Praha 2006

FRÖHLICH, Helgard (hrsg): *1848 in europäischen Kontext*. Wien 1999

GIRARD, Luis: *Le 2e république (1848–1851)*. Paris 1968

GOLÁŇ, Karol: *Nitrianske žiadosti roku 1848 vyhlásené dňa 28. aúríla 1848 v Brezovej pod Bradlom*. Bratislava 1948

HAYAT, Samuel: *Quand la République était révolutionnaire. Citoyenneté et représentation en 1848*. Paris 2014

HOBBSAWM, Eric J.: *The Age of Revolution 1789–1848*. 2nd ed. New York 1964

JELINEK, Ješajahu Andrej: *Dávidova hviezda pod Tatrami*. Praha 2009

KLÍMA, Arnošt: *Češi a Němci v revoluci 1848–1849*. Praha 1988

KLÍMA, Arnošt: *Revoluce 1848 v českých zemích*. Praha 1974

KOLEJKA, Josef: *Národy habsburské monarchie v revoluci 1848–1849*. Praha 1989

KONTLER, László: *Dějiny Maďarska*, Praha 2001

KÓNYA, Peter a kol.: *Dejiny Uhorska*. Prešov 2013

KÖRNER, Axel (ed.): *1848 – An European revolution? International ideas and national memories of 1848*. Basingstoke 2000

KOSTANTARAS, Dean: *Nationalism and Revolution in Europe, 1763–1848*. Amsterdam 2020

KRESTIĆ, Vasilije (ured.): *Srbi i Mađari u revoluciji 1848–1849*. Beograd 1983

LAMBRECHT, Lars: *Osteuropa in der Revolutionen von 1848*. Frankfurt am Main 2006

- LANGEWIESCHE, Dieter (Hrsg.): *Revolutionen von 1848 in der europäischen Geschichte*. München 2000
- MACHO, Peter a kol.: *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*. Bratislava 2012
- MEYER, Werner – KREIS, Georg: *Dějiny Švýcarska*. Praha 2019
- MOMMSEN, Wolfgang: *Die ungevollte revolution: die revolutionären Bewegungen in Europa 1830–1849*. 2. Aufl. Bonn 1998
- MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír: *Dejiny Uhorska a Slováci*. Prešov 2012
- MÜLLER, Helmut – KRIEGER, Karl Friedrich: *Dějiny Německa*. Praha 1995
- PECHÁNY, Adolf: *Dejiny uhorského boja za slobodu roku 1848–1849*. Budapest 1903
- PELIKÁN Jan a kol.: *Dějiny Srbska*. 3. vyd. Praha 2019
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848–1849*. Praha 1975
- POP, Ivan: *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha 2005
- PROCACCI, Giuliano: *Dějiny Itálie*. Praha 1997
- RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–1849. Slovenská jar 1848*. Diel I, časť 1. Turčianský Sv. Martin 1937
- RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–1849*. Diel I, časť II. Turčianský Sv. Martin 1937
- RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Povstanie septembrové*. Diel II, časť 1 – Dejiny. Turčianský Sv. Martin 1950
- RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–1849*. Diel II, časť 2. Turčianský Sv. Martin 1948
- RAPORT, Michael: *1848. – Year of Revolution*. London 2009
- RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty*. Praha 2012
- RYCHLÍK, Jan – PERENČEVIĆ, Milan: *Dějiny Chorvatska*. 3. vyd. Praha 2020
- RYCHLÍK, Jan: Memorandum moravských kopaničářů k císaři z roku 1897. In: *Vědecké práce Zemědělského muzea*, 1985, roč. 25, s. 257–262
- SEDLÁK, Imrich (ed.): *Slováci v revolúcii 1848–1849*. Martin 2000
- SHELLE, Karel: *Státoprávní aspekty revoluce 1848–1849 v rakouských, českých a uherských zemích*. Ostrava 2019
- SIEMANN, Wolfram: *Die deutsche Revolution von 1848–1849*. Frankfurt am Main 1996
- SOJKOVÁ, Zdenka: Jaro 1848 v politické publicistice Ludovíta Štúra. In: *Historický časopis*, 1995, 43, č. 3, s. 507–509
- Slovenské povstanie 1848–49*. Trnava 1886
- SPERBER, Jonathan: *The European Revolutions, 1848–1851*. Cambridge, Mass. 1994

- SPIRA, György: Stretnutie Jána Rotaridesa s revolúciou a kontrarevolúciou. In: *Historický časopis*, 1988, roč. 36, č. 5, s. 740–750
- STANČIĆ, Nikša: *Godina 1848 u Hrvatskoj*. Zagreb 2010
- ŠTAIF, Jiří: *Revoluční léta 1848–1849 a české země*. Praha 1990
- TIMMERMANN, Heiner (Hrsg.): *1848 – Revolution in Europa: Verlauf, politische Programme, Folgen und Wirkungen*. Berlin 1999
- TOBOLKA, Zdeněk Václav: *Slovanský sjezd v Praze 1848*. Praha 1901
- TREPTOW, Kurt W. a kol.: *Dějiny Rumunska*. Praha 2000
- URBAN, Otto: *Kroměřížský sněm 1848–1849*. 2. vyd. Praha 1998
- VEBER, Václav a kol.: *Dějiny Rakouska*. 3. vyd. Praha 2009

